

SATUL ROMÂNESC, SPAȚIU DE CULTURĂ ȘI PERMANENȚĂ

NICOLAE COJOCARU

Romanian Village, a Space of Culture and Permanence. For Romanians village is a way of living in community with the past. As a place of living, it was always infused with values of great profoundness and originality, forms of tradition and culture which are expressions of what was called the „Romanian soul” and are preserved until today. The village is the very bearer of the phenomenology of the nation and the country. The historical and geographic space of the Romanian village is a true world of ancestral customs, occupations and traditions which have the character of permanence and warrant its spiritual perpetuation.

Key words: village, tradition, custom, culture.

„Veșnicia s-a născut la sat”

Sat, nume străvechi ce vine de la *fossatum*, spune N. Iorga, un loc înconjurat de șanțuri, este o categorie istorico-etnografică de cea mai mare însemnătate pentru înțelegerea vieții milenare a românilor. Prin structura lui complexă, prin sistemul de organizare, de gândire și acțiune, el a fost temelia statului timp de nenumărate secole de-a lungul istoriei. Înseși orașele, în afară de cetățile militare ale timpului, au devenit din sate.

Reprezentând localizarea cea mai pregnantă a energiilor etnicului românesc, satul autohton, deși mai puțin durabil în construcțiile sale, a fost cel mai durabil prin universul său cultural și spiritual. Nici o lege din afară, atâta timp cât a fost simțit drept unicul rezervor spiritual al țării, nu i-a putut afecta destinul, pentru că în el viața își avea cursul firesc, cu legile, cutumele, obiceiurile, credințele și măsurile sale de acțiune conforme cu stilul propriu tradițional, logic, clar și coerent, verificat de vreme și capabil să dea răspuns oricărui aspect al existenței.

Satul poartă în sine, de fapt, fenomenologia neamului și a țării. Chiar în vreme de restriște, când au lipsit cronicile, când condițiile obiective ale epocilor și valurilor vremii n-au dat răgaz românilor de a lăsa hrisoave de cancelarie ori inscripții despre viața din preajma Carpaților, datinile păstrate în sate au înscris în analele culturii orale a poporului istoria așa cum a fost și cum a trăit-o. În vatra de obârșie, sau mutat vremelnice din calea năvălirilor dușmane în adăpostul munților și al codrilor, satul a existat mereu la noi, ca semn al statorniciei, cu aceleași legi și datini, unde viața n-a putut fi stinsă nicidecum și nicidecum de vitregiile vremii. Chiar când unele sate au fost șterse din temelii în cursul istoriei, ele au renăscut ca pasărea Phoenix din propria cenușă, pentru că trăinicia lor le-a dat-o obștea neîngenunchiată în ființa sa etnică, spirituală, reconstruindu-și vetrele într-o necontenită devenire și înnoire, pentru că aici

era neamul, țara, credința sfântă, ogorul românului și toți cei dragi de acasă, ca și rădăcinile lor în cultul înaintașilor de sub glie.

De aceea, se poate spune că patria mică a fiecărui țăran a fost satul, locul de moșie și viață, încheiat cu șanțuri, delimitat în timp și spațiu, trăind în sine și prin sine, dar niciodată izolat, satele unindu-și adesea forțele pentru apărare sau participând ceremonial la înrudirile tradiționale, sărbători populare, nedei, târguri și alte manifestări etno-zonale, păstrând o legătură firească și durabilă.

Într-un elogiu adus satului românesc, poetul Lucian Blaga spune despre vechimea și permanența acestuia: „Eu știu că veșnicia s-a născut la sat”. Plecând de la ideea „cosmocentrismului” satului, autorul reformulează afirmația sa în discursul de recepție ținut la Academia Română astfel: „Satul nu este situat într-o geografie pur materială și în rețeaua determinatelor mecanice ale spațiului, ca orașul; pentru propria sa conștiință satul este situat în centrul lumii și se prelungește în mit. Satul se integrează într-un destin cosmic, într-un mers de viață totalitar, dincolo de al cărei orizont nu există nimic”.

Acest univers este însă nu numai pentru sine, ci își are conștiința proprie în viața obștii. „A trăi la sat – spune poetul – înseamnă a trăi în zăriștea cosmică și în conștiința unui destin emanat din veșnicie”.

Nu am intenționat să iau această teorie oarecum absolutistă a lui Blaga la modul spațiului geografic. Văzut spiritual, cum este simțit satul, aprecierile poetului sunt intuitive, trăite în orizontul spiritului românesc. El spune mai departe că: „Fiecare sat se simte în conștiința colectivă a fiilor săi un fel de centru al lumii, cum optic fiecare om se plasează pe sine de asemenea în centrul lumii. Numai așa se explică orizonturile vaste ale creației populare în poezie, în artă, în credință, acea trăire care participă la totul, siguranța fără greș a creației, belșugul de subînțelesuri și de nuanțe, implicațiile de infinită rezonanță în însăși spontaneitatea neistovită”.

Ceea ce asigură permanența culturală a satului din totdeauna este *tradiția* sub multiplele ei forme de manifestare în viața colectivității. Chiar așezarea lui corespunde unor norme tradiționale imuabile. La noi, ca și la alte popoare, teritoriul sătesc încă din preistorie reproduce schema unui model ritualic. Semnul ritual, întâlnit ca simbol al întemeierii oricărui așezământ stabil (casă, mormânt, așezare), a fost *stâlpul* de lemn sau de piatră. „Etnologii, spune Ion Ghinoiu, consideră că stâlpul își are originea în arborele sacru amplasat în centrul așezărilor”.

Oricum, în jurul obiceiului este o veche credință în destinul vieții. Iată ce spune despre aceasta o tradiție de la sfârșitul sec. al XIX-lea, din satul Pietroasele, județul Buzău: „Când se întemeia un sat, cel dintâi om bătea un par în pământ, pe care îl considera ca fundament sau temelie. În jurul parului se construiau case și așa lua ființă un nou sat. Dacă satul are poziție bună toți îl binecuvântează, dacă are poziție rea toți îl blesteamă”. Ion Ghinoiu, care reproduce tradiția, consideră că: „Baterea stâlpului echivala astfel cu situarea și determinarea *așezării în cosmos* pornind de la un punct fix de iradiațiune”.

Un loc sacru

Vatra de așezare a satului marcată în chip ritual era considerată un loc sacru și avea multiple semnificații în viața obștii întemeiate. Ca o continuitate de veacuri a semnului sfânt ce a marcat centrul satelor noastre, a fost *biserica*. Prezența sa

reprezintă atât vizibil, cât și în planul spiritual, un *axis mundi* al spațiului românesc, de unde și importanța ce a avut-o în cadrul tradițiilor de întemeiere și hotărnicire a așezărilor. De aceea, în vechime, casele sătenilor se grupau în jurul bisericii, care fiind în centrul vetrei sătești și uneori preceda întemeierea așezării propriu-zise, cum au fost lăcașurile de pe seliști ori cele de pe proprietățile de curte, însemna așezământul divin și locul cosmo-geografic principal al satului.

Teritoriul satului întemeiat se delimitat în funcție de nevoile obștii și devenea vatră a așezării, împrejurul căreia se trăgea o brazdă cu plugul cu doi boi – zice tradiția – spre a fi feriți de boli, mai ales holera și ciurma. După unele informații etnografice, hotarele unui sat se întindeau până unde se auzea toaca de lemn a bisericii din mijlocul vetrei sătești. În zonele de deal și de munte, hotărnicirea unui sat se făcea, încă din vremile voievodale, pe înălțimile ce-l înconjurau și pe cursurile de ape.

Teritoriul era apoi consacrat. O tradiție din Mihăiești-Muscel spune că la întemeierea unui sat se adunau toți oamenii pe locul acela și după sfințirea teritoriului „ciobanii satului pregăteau masa. După masă, toți jucau *jocul bătut* de la un loc de locuință la altul, zicând că «au bătut parii satului». Ciobanii erau cei care cântau din cimpoi, bucium și fluier”.

În interiorul acestui spațiu delimitat cosmic și geografic, satul prindea ființă cu locuințele sale, norme de viață și organizare, cu cultura și civilizația sa tradițională, într-un cadru etnic precis și unitar. El se înconjura și cu un gard al țarinii, având o poartă păzită de „jitar”, care supraveghea țarina și intrările de pe teritoriul sătesc.

Din momentul întemeierii, teritoriul era un bun al obștii și nu putea fi înstrăinat sau vândut unui locuitor din alt sat. El se administra după „obiceiul pământului” care a avut, în evul mediu românesc, restricții severe în această privință. O singură posibilitate era totuși: vânzarea sau dăruirea unui teren unei persoane înrudite cu un locuitor al satului respectiv. Când această înrudire lipsea, s-a procedat la înrudirea prin *înfărtățire*. Așa s-a întâmplat la 12 martie 1580, când Dragomir, mare vornic al Țării Românești, se „înfrățeste” cu mai mulți săteni cărora le dă în schimbul unei moșii de-a lor, diferite obiecte de îmbrăcăminte, dobândind dreptul pământului.

Teritoriul satului vechi a fost considerat dintotdeauna un spațiu „curat” de viață pentru locuitorii săi, unde fiecare își alegea poziția pentru casă în funcție de teren dar și de anumite influențe spirituale, faste și nefaste. Erau considerate locuri „curate”, chiar „sfinte”, cele de lângă izvoare, fântâni, pâraie, vâlcele, la întâlniri de ape și poienile cu anumite plante, în special *frăsinelul*, bune atât pentru construirea de locuințe, cât și pentru desfășurarea vieții satului. De asemenea, se cunoșteau locuri nefaste, bântuite de strigoi și alte „duhuri rele”, pe hotarul satului, la poduri și în fundături, ori unde s-au întâmplat sinucideri, moarte de om și alte evenimente tenebroase. Hotarul satului era nefast pentru amplasarea locuințelor, pentru somnul și odihna oamenilor; pe hotare se îngropau sinucigașii și bandiții; tot pe hotare se jura cu brazda în cap.

Satul este circumscris astfel unui *univers de tradiții* care-i devine propria sa conștiință și se reflectă profund în sufletul obștii, în credințele și cultura sa orală. Totodată, ca spațiu de viață comunitară, el grupează în sine vetrele de locuit, casele, care la rândul lor reprezintă un mediu spiritual al familiei, marcat de rosturi, credințe și datini specifice.

Nimic nu este la întâmplare în viața țaranului nostru. Datinile familiale și datinile satului sunt doi poli ai unei lumi de viață socială în care actele materiale și culturale stau sub semnul unor sensuri primordiale, pe care oamenii le trăiesc firesc, fără artificii, cu frumuseți emoționale, pe care le-au creat cu artă și poezie, le-au păstrat cu evlavie și s-au simțit cu ele plener și sigur pe matca strămoșească.

Cutume, ocupații și datini

În sat, locuitorii săi trăiesc laolaltă uniți prin legăturile de neam dar și de obște, formând un neam mai mare, unde terenul în vechime se stăpânea în devălmășie (fiecare ținea din el cât avea de trebuință), iar ocupațiile tradiționale se desfășurau în comun prin participarea a două sau mai multe familii, chiar a obștii întregi, la șezători, clăci, lucrări edilitare, asocierea la formarea stânelor, la pășunat izlazurile, la muncile agricole și cele de industrie casnică: topitul, melițatul cânepii, la țesut, tors, „foșălatul” lânii (dărăcitul manual), „scărmănat” penele pentru perne ș.a. În Bucovina, cu excepția șezătorilor, care au devenit o raritate, celelalte tradiții de asociere se păstrează până astăzi.

De asemenea, obiceiurile folclorice, în special cele calendaristice de iarnă, apoi cele familiale: cumătria, nunta, înmormântarea, sunt momente de reunire a obștii în cadrul aceluiași rost al datinei. Viața comunitară aici își are legile ei nescrise, potrivite cu specificul de neam și de loc, cu condițiile istorice de evoluție și de dezvoltare în timp, cu cultura și trăsăturile morale ale oamenilor care participă la ea. Acest fond de tradiție a marcat profund viața săteanului român de-a lungul veacurilor iar relațiile intersătești s-au reflectat în gândirea sa, în modul de a le simți și trăi în diferite ipostaze de desfășurare. De pildă, în Moldova, un nou venit în sat, dacă nu venea altădată pe motiv de serviciu sau prin căsătorie, ori alt motiv major justificat de legea neamului și a țării, era numit „venetic”, denumire cu sens peiorativ, care celui în cauză nu-i da întotdeauna drepturi comunitare egale cu ceilalți săteni. În conștiința tradițională rurală, nu se concepea să-și părăsească cineva satul de bună voie și să plece de pe pământul natal în alt sat. De aceea, veneticii, acești străini de obște, erau primiți cu rezerve, li se dădea teren de așezare la marginea satului și erau priviți mult timp cu suspiciune. Singurul mod de integrare în viața obștii era aceea de a se supune tradiției locului cu toate legile ei. Numele însă îl păstrau frecvent de la satul de obârșie, devenind cu timpul chiar nume de familie, cum sunt, în Bucovina: Străjanu, Horodnicianu, Vicovanu, Putneanu, Arboreanu, în Ardeal: Sângeorzan, Densușianu și altele, în Muntenia: Vieroșanu (de la loc. Vieroșu) ș.a.

Simbol de obârșie

Satul, ca *matrice românească*, a reprezentat dintotdeauna obârșia ființială a tuturor fiilor săi și l-au purtat în conștiință cu valoare de simbol pentru toată viața. Străinătatea nu e în viața poporului rural, cum s-ar crede, peste mări și țări, ci începe chiar de la marginea satului. Satul vecin e străinătate, orașul mai depărtat devine în concepția poporului „neagră străinătate”.

Când din anumite motive omul nu mai poate sta în satul lui și pleacă în lume, totul îi este străin, i se pare ostil. În afara unui climat comunitar și protector de acasă, înstrăinarea și răceala celor din jur îl cuprind cu dușmănie.

Străin este oricine care nu-i în satul lui, cu părinții, frații, surorile și toți cei dragi de acasă, iar când omul slăbește, gândul morții între străini, departe de satul lui, îl înfioară.

În cadrul obiceiurilor populare, satul devine pentru tinerii căsătoriți un loc cu semnificații anume în viața lor de până atunci. Acolo s-au născut, acolo au horit, cu fete și feciori la un loc. Fiecare dintre ei reprezintă astfel un membru din ceata de feciori sau de fete a satului. În special fata a fost jucată, curtată de flăcăi, chiar râvnită de mai mulți pentru însurătoare. Când ea deci se mărită, la nuntă, feciorii din sat, în Bucovina, au obiceiul numit „vulpe” sau „hulpe”. Acesta se face când se ia mireasa de acasă și constă în oprirea ei de trei ori: la pragul casei, de vătăjei sau vornicei care pun bastoanele lor încrucișate pentru ca mirele să le plătească ceva, la poartă, când feciorii ceilalți închid poarta pentru ca mirele să le plătească în băutură, iar când mirele este din alt sat, feciorii din satul miresei îi mai închid calea o dată pe drum, la ieșirea din sat, pe motiv că fata a fost scoasă la horă și jucată de ei, i-au făcut deci cinste în sat și aceasta trebuie plătită, ca și faptul că le ia o prezumtivă mireasă. Plata se face în băutură, de obicei multă, zece-cincisprezece litri. Dacă mirele încearcă să treacă peste voința feciorilor sau o ia pe altă parte, uneori iese cu scandal și nu mai are un nume bun în satul acela. După ce cad la învoială și primesc băutura, feciorii deschid calea și alaiul nunții o pornește în drumul lui.

Dacă plecarea miresei din casa părintească, ca o floare ruptă din grădină – cum o aseamănă orația nunții – de dragul iubitului ei, fie el de oriunde, nu-i aduce fericirea dorită, fata trăiește adânc sentimentul dezrădăcinării. Când este și măritișul silit, nepotrivirile cu socrii, chinurile muncii, nepăsarea bărbatului ei, neajunsurile și greul casei trezesc în suflet alte motive în plus de nostalgie. Nefericirea fetei în căsătorie este potențată atunci și de desprinderea ei de satul natal. Bogăția străinului, ceea ce i-a tentat pe părinți s-o dea pe fată din sat, nu poate înlocui, în acest caz, pe iubitul ei din sat, pe care l-a părăsit.

Cântecul fetei înstrăinate este de un lirism profund, iar nostalgia după satul natal devine o dorință obsedantă a reîntoarcerii către un loc edenic. În acest caz, versurile fetei sunt adesea un strigăt de disperare, iar întoarcerea în satul ei concepută ca un act de jertfă simbolică.

Obștea și valorile ei morale

În satul tradițional viața este trăită comunitar. Această deschidere către lume a avut un rol decisiv în formarea și cultivarea caracterelor umane în mediul rural, instruirea lor pe principiile unei etici sănătoase. Defectele, ca și abaterile morale săvârșite, sunt biciuite public. Așa este obiceiul *strigării peste sat*, unde se dădeau și numele celor criticați. Societatea satului, adunată la muncă, la horă, la nunți, la hramuri, clăci, șezători și alte ocazii, lua atitudine cu versul împotriva celor ce încălcau bunele moravuri, motivul liric devenind, cu acest prilej, critică aspră și batjocură. Așa, în toiul petrecerilor obișnuite, strigăturile satirice izbucnesc împotriva unor defecte și vicii ca: lenea, prostia, nătângia, urătenia, bogăția nemeritată și nemuncită, dragostea cu slăbiciune, viclenia și trădarea, mai ales trădarea femeiască. Strigăturile pun în evidență însă uneori și calitățile bune, hărnicia fetei.

Satul românesc în devenire a păstrat mereu aceste tradiții populare care prin caracterul lor au însemnat un adevărat *cod moral* al românilor de-a lungul istoriei. Din el se degajă un sentiment profund uman, vădind valoarea culturii populare și rostul ei în viața satelor noastre, nedezmintit până astăzi. Tradițiile cultivă idealul de frumos, de dreptate, bunăstare, înțelegere, iubire de neam, hărnicie, iubirea locurilor natale, a țării, înțelepciune, cumpătate, credință, dragoste, adevăr ș.a., virtuți specifice și de înaltă cinstire la poporul nostru, încă de la străbunii geți, despre care Herodot spune că erau „cei mai viteji și mai drepți dintre traci”.

Satul a fost astfel permanent un spațiu de viață autentică, unde s-a creat și recreat întreg universul de cultură și civilizație tradițională. În același timp, el este o conștiință a neamului nostru și chiar poate fi considerat o emblemă națională, prin tot ceea ce are specific și nepieritor, de la case, port și până la creațiile folclorice, atât de bogate și valoroase.

E adevărat că unele ocazii de manifestare a tradițiilor populare sătești s-au rărit mult sau chiar au încetat să mai fie în majoritatea zonelor etnografice. Dar avem încă obiceiuri frumoase, care legate de viața familiei și a obștii vor dăinui, păstrând în același timp continuitatea spirituală a satului românesc.